

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
Kahramanmaraş Sütçü İmam University
Journal of the Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

**Gençlerde Deizm ve Seküler Yaşam İlişkisi: Tanrı İnancının Dönüşümüne Dair
Tespitler ve Öneriler**

The Relationship between Deism and Secular Life in Youth: Findings and Suggestions on the
Transformation of Belief in God

Yazar / Author
Yakup HAFIZOĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi
Kelam ve İtikadi İslam Mezhepleri Ana Bilim Dalı
Niğde / TÜRKİYE
hafizoglu79@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-2008-9060>

Makale Türü/ Article Type: Araştırma Makalesi /Research Article

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 30/01/2025

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 11/06/2025

Makale Yayın Tarihi / Date of Publication: 30/06/2025

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran / June

Yıl/Year: 23 Sayı/Issue: 45 Sayfa /Page: 68-86

Atıf/Citation: Hafızoğlu, Yakup. "Gençlerde Deizm ve Seküler Yaşam İlişkisi: Tanrı İnancının Dönüşümüne Dair Tespitler ve Öneriler". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (Haziran 2025), 68-86.

<https://doi.org/10.35209/ksuifd.1629858>

• Bu makale iThenticate programında taranmış ve intihal içermediği tespit edilmiştir.

GENÇLERDE DEİZM VE SEKÜLER YAŞAM İLİŞKİSİ: TANRI İNANCININ DÖNÜŞÜMÜNE DAİR TESPİTLER VE ÖNERİLER

Öz

Deizm, Aydınlanma döneminde ortaya çıkan ve Tanrı'nın varlığını kabul etmekle birlikte, geleneksel dini dogmaları ve otoriteleri reddeden bir düşünce sistemi olarak şekillenmiştir. Özellikle 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa ve Amerika'da etkili olan deizm, dönemin bilimsel gelişmeleri ve akılcılık merkezli düşünce akımlarıyla desteklenmiş, klasik dini öğretilerin eleştirel bir yaklaşımla sorgulanmasına zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda deist düşünce, insan aklını tüm sorunların çözüm merkezi olarak konumlandırmış ve Tanrı'nın dünya üzerindeki etkinliğini reddederek, insan merkezli bir dünya görüşünü öne çıkarmıştır. Tanrı'nın dünya işlerinden el çektiği bu anlayışta, dini otoritenin boşalttığı alan, hümanist ve seküler değerlerle doldurulmuştur. Deizm ile sekülerizm arasındaki bağlantı, her iki yaklaşımın da dini otoriteyi sınırlayıcı ve insan aklını merkeze alıcı niteliğinde açıkça gözlemlenmektedir. Sekülerizm, dini toplumsal hayattan uzaklaştırırken, deizm Tanrı'yı yaratıcı bir varlık olarak kabul etmekle birlikte, onun aktif müdahaleci rolünü reddetmiştir. Bu durum, Aydınlanma dönemi boyunca bilimin ve teknolojinin gelişimine ivme kazandırmış, ancak insanın manevi boyutunun göz ardı edilmesine neden olmuştur. Modern dönemde ise bilimsel ve teknolojik ilerlemeler, bireylere konforlu bir yaşam sunarken, aynı zamanda insanı haz temelli ve seküler bir yaşam biçimine yönlendirmiştir. Deizm, bu tarihsel süreç içerisinde, sekülerizmle birlikte modern toplumların dini otoritelerden bağımsız birey ve toplum anlayışının temellerinden biri olarak önemli bir konum kazanmıştır. Bu çalışma, günümüz gençleri arasında gözlemlenen deizm ve seküler yaşam eğilimlerini incelemektedir. Çalışmada, özellikle deizmin, seküler hayat anlayışıyla ilişkisi üzerinde durulmuş ve bu ilişki çerçevesinde gençlerin Tanrı inancı ile dünya görüşleri üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Çalışma, gençlerde deist eğilimlerin artışı kelâmî bir sorun olarak ele almakta ve bu eğilimlerin seküler yaşam tarzından kaynaklanan nedenlerini araştırmaktadır. Bu çalışmanın temel amacı, gençlerin Tanrı inancını zayıflatan veya deist eğilimlere yol açan seküler yaşam anlayışının etkilerini ortaya koymak ve bu sorunları çözmeye yönelik öneriler sunmaktır. Literatürde deizm ve sekülerizm üzerine birçok bağımsız çalışma bulunmakla birlikte mevcut bazı çalışmaların konuyu ya deizm ya da sekülerizm bağlamında tekil olarak ele aldığı görülmektedir. Bu bağlamda çalışma, bu eksikliği gidermeyi ve gençlerde görülen deist eğilimlerin önlenmesine yönelik çözüm önerileri geliştirmeyi hedeflemektedir. Çalışma, literatür taraması ve alan araştırmalarını incelemeye dayanmaktadır. İlk olarak, deizm ve sekülerizmin tarihsel arka planı incelenmiş, ardından bu iki olgunun günümüzde gençler üzerindeki etkileri ele alınmıştır. Araştırma sonucunda, gençlerdeki deist eğilimlerin önlenmesi için dini eğitimin yeniden yapılandırılması, sekülerizm, deizm ve din arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde tartışan müfredatların oluşturulması ve gençlere sorumluluk bilinci kazandıran sosyal etkinlikler yapılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Tanrı, Deizm, Sekülerizm, Genç.

The Relationship between Deism and Secular Life in Youth: Findings and Suggestions on the Transformation of Belief in God

Abstract

Deism emerged during the Enlightenment and took shape as a system of thought that accepted the existence of God but rejected traditional religious dogmas and authorities. Deism, which was particularly influential in Europe and America in the 17th and 18th centuries, was supported by the scientific developments and rationalist-centered schools of thought of the period, and paved the way for the critical questioning of classical religious teachings. In this context, deist thought positioned human reason as the center of solution for all problems and, by rejecting God's influence on the world, emphasized a human-centered worldview. In this understanding, where God withdrew from worldly affairs, the space vacated by religious authority was filled with humanist and secular values. The connection between deism and secularism is clearly observed in the fact that both approaches limit religious authority and center human reason. While

secularism distances religion from social life, deism accepts God as a creative being but rejects his active interventionist role. This situation accelerated the development of science and technology during the Enlightenment period, but caused the spiritual dimension of man to be ignored. In the modern period, scientific and technological advances provided individuals with a comfortable life while at the same time directing people to a pleasure-based and secular lifestyle. This study examines deism and secular life tendencies observed among today's youth. In the study, the relationship between deism and the secular understanding of life was particularly emphasized and the effects on young people's belief in God and their worldview were discussed within the framework of this relationship. The study considers the increase in deist tendencies among young people as a theological problem and investigates the reasons for these tendencies stemming from the secular lifestyle. The main purpose of this study is to reveal the effects of the secular understanding of life that weaken young people's belief in God or lead to deist tendencies and to offer suggestions for solving these problems. Although there are numerous independent studies on deism and secularism exist in the literature, it is observed that existing research often addresses the issue in a singular framework, focusing either on deism or on secularism. In this context, this study aims to overcome this deficiency and develop solutions to prevent deist tendencies in young people. The study is based on literature review and field research. First, the historical background of deism and secularism is examined, followed by the effects of these two phenomena on young people today. As a result of the research, it is recommended that religious education be restructured to prevent deist tendencies in young people, curricula be created that accurately discuss the relationship between secularism, deism and religion, and social activities be organized that instill a sense of responsibility in young people.

Keywords: Kalam, God, Deism, Secularism, Youth.

Giriş

Modern dünyada, din ve inançlar farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu farklı inanç sistemleri, insanların evrenin ve varoluşun kökeni hakkındaki meraklarını tatmin etmek için çeşitli yaklaşımlar sunmaktadır. Bu çeşitlilik içinde, Batı dünyasında özellikle Fransa, İngiltere ve Almanya gibi ülkelerde 17. ve 18. yüzyıllarda Aydınlanma Çağı'nda ortaya çıkan deizm, son zamanlarda yeniden önem kazanmaktadır. Deizm, Tanrı'nın varlığını kabul eden ancak dini doktrinlere ve geleneklere bağlı olmayan bir felsefi ve teolojik yaklaşımı ifade etmektedir. Tarihsel süreçte Deizm, din ve bilim arasındaki ilişkiyi sorgulayan bir düşünce akımı olarak önemli bir rol oynamıştır.

Batı dünyasındaki bu gelişmeler, küreselleşme, medya ve iletişim olanaklarının artmasıyla birlikte dünya genelinde yayılmış ve Müslüman toplumları da etkilemiştir. Günümüzde insanın en temel inanç sorunu, bir yaratıcının var olup olmadığı meselesinden ziyade, O'nun gereğince takdir edilememesidir. Yani Allah'ın varlığına inanılmakla birlikte, sanki O yokmuş gibi bir hayat sürülmesidir.¹ İslâm, hayatın her yönünü kapsayan bütüncül bir düzen sunarken, modernizm ve sekülerizmin etkisiyle Müslüman toplumlar da parçalanmış ve dinin günlük yaşamdaki etkisi giderek azalmıştır. Bu durum özellikle gençler üzerinde güçlü bir etki yaratmıştır; medya ve sosyal medya aracılığıyla şekillenen günümüz gençliği, dini ve kültürel değerlere karşı daha şüpheci bir tavır sergilemeye başlamıştır.² Bu çalışma, gençler arasında görülen deist eğilimlerin seküler yaşam tarzıyla ilişkisini incelemekte ve bu eğilimlerin arkasında yatan etkenleri ele almaktadır.

Çalışmanın amacı, gençlerin dini ve manevi değerlerini nasıl yeniden yapılandırdıklarını ve seküler yaşamın bu dönüşüm üzerindeki etkilerini anlamaktır. Çalışma, seküler yaşam tarzının

¹ Ersan Özten, "Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan İhtiyaç", *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, ed. Vecihi Sönmez (Van: Ensar Neşriyat, 2017), 243.

² Ümmet Erkan, "Deizm ve Sekülerizm Arasında Gençlik", *Medeniyet Vakfı* (Temmuz 2024).

gençlerde deist eğilimleri nasıl teşvik ettiğini ve Tanrı inancının dönüşümünü nasıl etkilediğini incelemeyi hedeflemektedir. Bu kapsamda, literatürdeki boşlukları doldurmak ve seküler yaşam ile deizm arasındaki ilişkiyi ele almak amacıyla çalışmada, tarihsel-kavramsal analiz yöntemi kullanılmış ve literatür taraması yapılmıştır.

Çalışmada, öncelikle seküler yaşam ve deizmin teorik temelleri incelenmiş, ardından gençler arasında yapılan saha araştırmalarıyla bu kavramların pratikte nasıl tezahür ettiği değerlendirilmiştir. Bu araştırma, sekülerleşmenin dini inançlar üzerindeki etkilerini ve gençlerin bu etkiler karşısında nasıl bir manevi yolculuğa çıktıklarını analiz etmiştir. Ele alınan problem, gençlerde deist eğilimlerin seküler yaşam tarzından nasıl kaynaklandığını ve bu eğilimlerin dini inançlarla ilişkisini anlamak üzerinedir. Bu problemin ele alınması hem gençlerin manevi dünyasını anlamak hem de dini eğitimi yeniden yapılandırarak daha etkili çözümler sunmak açısından önemlidir. Önceki çalışmalardan farkı, bu araştırmanın seküler yaşamın gençler üzerindeki etkisini doğrudan deist eğilimler bağlamında ele alarak literatüre önemli bir katkı sağlamasıdır. Çalışma, gençlerin manevi değerlerinin ve dini inançlarının nasıl dönüştüğünü, seküler yaşamın bu dönüşüm üzerindeki rolünü net bir şekilde ortaya koymakta ve bu bağlamda çözüm önerileri sunmaktadır. Bu şekilde, literatürdeki boşluklar doldurularak seküler yaşam ile deizm arasındaki etkileşim konusunda daha kapsamlı bir anlayışa ulaşılması hedeflenmektedir.

1. Deizmin Doğuşu ve Tanrı İnancında Dönüşüm

Deizm, kökleri Aristoteles'e kadar uzanan ancak 17. ve 18. yüzyıllarda daha belirgin bir şekilde ortaya çıkan bir düşünce akımıdır. Deizm, her ne kadar teizmle (theism) yakından ilişkilendirilse de kendi özgün anlamını kazanmış bir kavramdır. Teizm ve deizm terimleri etimolojik olarak farklı kökenlere sahiptir. Teizm, Yunanca "theos" (Tanrı) kelimesinden türemiştir, oysa deizm, Latince "deus" kelimesine dayanmaktadır.³ Gerçekte, teizm ve deizm kavramları, orijinal hallerinde Tanrı veya tanrıların varlığına inanmayı ifade ederken, bu yönleriyle "Ateizm (Atheism)"in zıttı olarak kabul edilirler. Ancak zaman içinde, her biri kendi özgün anlamını kazanmıştır. Deizm, genellikle "doğal din" kavramıyla özdeşleşirken, teizm ise daha çok dini bir hava taşıyarak yaratıcı ilâh anlayışını ifade etmek için kullanılır hale gelmiştir. Bu bağlamda, deizm Tanrı'nın varlığını kabul eden ancak geleneksel dini doktrinlere veya inanç sistemlerine bağlı olmayan bir felsefi ve teolojik görüşü temsil ederken, teizm daha genel bir kavram olarak kullanılmaktadır.⁴ Türkçeye "Yaradancılık" şeklinde tahvil edilen bu kavram, her türlü vahyi, ilhamı ve bu aracılığıyla vahyin bildirdiği Tanrı'yı reddederek sadece akılla idrak edilen bir Tanrı'nın varlığını ileri süren felsefi bir düşüncedir. Yaradancılık, Teşbih (benzetme) ve Teşhis (tanımlama) gibi antropomorfik (insan benzeri) özelliklerin Tanrı'ya atfedilmesini reddeder. Ayrıca, peygamberlere ve dinlere duyulan ihtiyacı inkâr eder ve sadece "doğal din" veya "tabii din" kavramını benimser.⁵ Yaradancılık, insanın doğasındaki akıl ve mantık kapasitesini vurgular, bu nedenle doğal din olarak adlandırılan bir düşünce sistemini savunur. Bu doğal din anlayışı, insanın kendi akıl süzgecinden geçirerek Tanrı'yı anlama çabasını ön plana çıkarır ve dini,

³ Allen W. Wood, "Deism", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale, 2005), 4/2251; Türkçeye aktarma çalışmalarında "deisme" terimi, "Yaradımıcılık" ve "Yaradancılık" kavramlarıyla karşılanmıştır. Buna karşın "theisme" terimi "tanrıçılık" kavramıyla özdeş kılınarak bu iki anlam birbirinden ayrılmıştır. Hançerlioğlu Türkçede "yaradancılık" kavramının aynı zamanda "nedentanrıçılık" şeklinde de kullanıldığını bilgisini veriyor. Konu hakkında geniş bilgi için bk. Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Ansiklopedisi* (İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003), 4/237, 7/231.

⁴ Hüsameddin Erdem, "Deizm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 9/108-109.

⁵ Süleyman Hayri Bolay, *Felsefi Doktrinler Sözlüğü* (Ankara: Akçağ Yayınları, 1980), 49.

kurallar veya inançlarla ilişkilendirmez.

Deizmin menşei, tanımı ve kullanımıyla ilgili açıklamalara baktığımızda iki temel husus göze çarpmaktadır: Bunlardan ilki “âleme müdahale etmeyen tanrı anlayışı”, ikincisi ise “akla ve bilime gösterilen büyük güvendir.”⁶ Bu iki temel anlayış yanında yine bunların tamamlayıcısı olarak düşünülen üçüncü bir husus da “deizmin, akla dayalı bir doğal din anlayışı” olduğudur.⁷ Deist anlayışa göre, özel bir vahye ihtiyaç olmadığına inanılır ve doğru inanç, zaman ve mekâna bağlı olmaksızın insan doğası ve aklının evrenselliğine dayalıdır. Bu nedenle, pek çok deist, geleneksel dinlerin, özellikle Hristiyanlık ve İslâm'ın kurgusal olduğuna inanır. Deistler, bu dinlerin, her şeye inanma safdilliliği, politik tahakküm ve din adamı sınıfının işleri gibi unsurlardan kaynaklandığına inanırlar.⁸ Hiçbir şey doğal dinden üstün değildir. Akıl, Tanrı'yı ve O'nun isteğini anlamak için yeterlidir; bu nedenle özel bir vahye ihtiyaç duyulmaz.⁹ Bu bağlamda, deist anlayışa göre, insan aklı Tanrı'nın varlığını anlamak ve onun dileğini bilmek için yeterlidir. Dolayısıyla özel bir vahiy veya kutsal kitap gerekli değildir. Deistler, insanların kendi akıl ve mantıklarıyla doğrudan Tanrı'yı anlamaları gerektiğini savunurlar ve bu nedenle doğal dinin, akıl yoluyla ulaşılan evrensel bir gerçek olduğunu düşünürler.

Deizmde Tanrı-âlem ilişkisi, saatçi-saat benzetmesiyle açıklanır ki Tanrı evreni bir saat gibi düzenlemiş ve artık evren, kendi kendine yeterli ve otonom bir varlık olarak varlığını sürdürmektedir. Büyük saat yapıcısının yarattığı şey, basit bir makine değil; aksine, eğer akıllarını kullanırlarsa insanlara iyi ve mutlu bir yaşam sağlayacak mükemmel bir araç olarak kabul edilmiştir.¹⁰ Bu durumda Tanrı inkâr edilmemekte fakat O'na herhangi bir fonksiyon da yüklenmemektedir. Tanrı sadece sembolik olarak vardır. Böylece varlıkların dünyasıyla ilişkisi olmayan hiçbir oluşum ve aksiyona katılmayan sadece kendisiyle ilgilenen ve ötesine müdahalede bulunmayan bir Tanrı algısı ortaya çıkmıştır. Tanrının ontolojik düzlemde âtil ve işlevsiz oluşunun yeryüzündeki izdüşümü, kralın politik düzlemde âtil ve işlevsiz oluşuyla eş anlama gelmektedir.¹¹

Varlığı Tanrı tarafından yaratılmış bir bütün olarak gören ve tüm canlıların belirli bir düzen içinde kutsallığını savunan eski öğretiler, Aydınlanma döneminde varlığı parçalayan ve toplumsal bütünü de etkileyen bir değişim ve dönüşüme uğradı. Eski “dini bütün”, aydınlanma dönemi düşünce akımlarının müdahalesine dayalı olarak parçalandığında, ortaya çıkan parçalardan oluşturulan modern bütünün merkezine insan yerleştirildi. Bu durum, düşünsel ve toplumsal bir değişimi simgelemekte, insanın merkezi konumunu vurgulamakta ve geleneksel düzenin yerine modern düzenin geçişini yansıtmaktadır.

Bundan sonra odak nokta, dinin öncelikli olduğu bir yaşam tarzında aklın rolünü belirlemek değil, akli esas alan bir dünya görüşünde dinin nasıl konumlandırılacağını belirlemek olmuştur.¹² Böylece insanın içinde bulunduğu toplumsal yapı, geleneksel dini ve kutsal hiyerarşik düzenlerin yerine, modernizm ve pozitivizm gibi daha rasyonel ve mekanik düşünce sistemlerine dayalı yeni ilişkilerle dizayn edilebilir ve dönüştürülebilir bir sürece girmiştir. Bu değişim ve

⁶ Mehmet S. Aydın, *Din Felsefesi* (İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 2010), 140.

⁷ Mehmet Özataş, *Deizm ve Dini Hayat* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 13.

⁸ Emre Dorman, *Modern Bilim: Tanrı Var* (İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011), 16.

⁹ Filiz Er, *Ontolojinin Dini Tasavvurların İçeriğine Etkisi (Doğal Teoloji)* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 48.

¹⁰ Lucien Goldmann, *Aydınlanma Felsefesi*, çev. Emre Arslan (Ankara: Doruk Yayınları, 1999), 53.

¹¹ Mahmut Ay, “Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması”, *Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (Temmuz 2008), 61-62.

¹² Goldmann, *Aydınlanma Felsefesi*, 79.

dönüşüm, 18. ve 19. yüzyıl düşünürlerinin çabalarıyla gerçekleşti. Pozitivizm, kesin ve bilimsel doğruları vurgulayarak, toplumun tek ve totaliter bir şekilde düzenlenmesini öngören bir ideoloji olarak ortaya çıktı. Bu yaklaşım, geleneksel dinî ve sosyal düzenleri sorgulayarak, modern toplumların kurulmasına yol açtı.

2. Tanrı, İnsan ve Tabiat: Üçlü Bağın Kopuşu ve Sekülerleşme

Modern dönemle birlikte insanlık, tarihin seküler aşamasına girmiştir. Bilim, doğayı insan etkilerinden arındırarak, onu insan amaçlarından bağımsız ve tarafsız bir evren haline getirmiştir. Daha önce din, insanın yaşamını kuşatan bir yapı oluşturarak, insana bir imaj ve semboller sistemi sağlamıştı. Ancak, insan bu kuşatıcı çerçeveyi kaybederek hem yurdundan kovulmuş hem de parçalanmış bir varlık haline gelmiştir.¹³ Tanrı'yı evrenin dışına itip emekliye ayıran deist anlayışın o güne kadar toplumun bütün dokularına ve hiyerarşik yapılarına sinmiş olan dinî semboller ve imajların yerini doldurmada başarılı olduğunu söyleyemeyiz. Tanrı'nın emekli edilmesi, kilisenin bilim adamlarının bilimsel çalışmaları ve düşünürler üzerindeki baskılarını azaltma adına yararlı olurken diğer taraftan pozitivizm ve sekülerizmin de önünü açtığını söyleyebiliriz.

Sekülerleşme kısaca, dini bilincin, faaliyetlerin ve kurumların toplumsal önemini yitirdiği bir süreç olarak tanımlanabilir. Bu bir anlamda, dinin sosyal sistemin işleyişinde marjinal hale geldiğini ve toplumun işleyişi için gerekli temel işlevlerin doğaüstüne adanmış kurumların kontrolünden çıkarak rasyonelleştiğini gösterir.¹⁴ Ancak sekülerleşme oranının yükselmesi aynı zamanda din anlayışında zayıflama veya dindar yaşamda boşalma şeklinde sonuçlanan önemli sorunlardan birini meydana getirmiştir.¹⁵

"Sekülerleşme" kavramının tarihi süreç içerisinde ilk olarak Batıda, Din Savaşları'nın ardından, toprak veya mülkün kilise otoritelerinin kontrolünden çıkarılmasını belirtmek için kullanıldığı düşünülmektedir. Roma dini kanunlarında aynı kavram tarikata mensup olan bir kişinin dünyaya meylini ifade etmek amacıyla kullanılmıştır. "Sekülerleşme" terimi ve hatta onun türevi olan "laiklik", kimi zaman olumlu kimi zaman olumsuz, değerlendirici çağrışımlarla yüklü ideolojik bir kavram olarak kullanılmıştır. Bu bağlamda geleneksel olarak kiliseye bağlı olan çevreler kavrama menfi anlam yükleyerek "Hristiyanlıktan çıkarma", "putperestleştirme" olarak saldırırken, kilise ve ruhban-karşıtı "ilerici" çevreler tarafından modern insanın dinsel vesayetten kurtulması olarak yorumlanmıştır.¹⁶

Sekülerizasyon denilince aslında kastedilen, dini kurumlar ve sembollerin toplum ve kültür alanlarının egemenliğinden çıkarıldığı süreçtir. Dünyevileştirici güçler batılılaşma ve modernleşme süreciyle birlikte evrensel bir kimliğe bürünmüşlerdir.¹⁷ Tanrı'nın yüceleştirilmesi ve bu durumun beraberinde getirdiği "dünyanın büyüünün bozulması," tarihi hem ilahi hem de insani eylemlerin sahnesi olarak şekillendiren bir "alan" açtığı söylenebilir. İlk olarak, bu durum, dünyanın dışında bir varlık olan Tanrı tarafından gerçekleştirilir; ikinci olarak ise, insan anlayışında önemli bir bireyselleşme sürecini içermektedir. Bu, insanın tarihsel bir aktör olarak

¹³ William Barrett, *İrasyonel İnsan: Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme*, çev. Salih Özer (İstanbul: Hece Yayınları, 2003), 41.

¹⁴ Bryan R. Wilson, "Secularization", *Encyclopedia of Religion*, ed. Lindsay Jones (New York: Thomson Gale, 2005), 8/8215.

¹⁵ Mustafa Tekin, *Kutsal Sekülerizm* (İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2011), 153.

¹⁶ Peter L. Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion* (New York: Open Road Integrated Media, 2011), 124.

¹⁷ Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, 197, 199.

Tanrı'nın karşısında ortaya çıkmasına işaret eder.¹⁸

Kilise ile devletin birbirinden ayrılması şeklinde tanımlanan Sekülerizm, seküler (dünyevi ya da profan alan) ile dini (kutsal) alan arasında keskin bir ayrım çizgisi çizmektedir. Kutsal ile profan olanın ayrılması paradigması şeklinde algılanan sekülerizm, herkesin istediği zaman red veya kabul edeceği bir fikirler dizisi olmaktan çok öte; önemsemediğimiz ve masum görünen kültürel ürünlere dahi yerleşmiş, özel hayatımızdaki ve kamusal alandaki davranışlarımız için adeta bilinçaltı bir temel işlevi gören bir dünya görüşüne dönüşmüştür. Seküler yaşamda devletin erki, kamusal hayatın sadece bazı alanlarında faaliyet göstermekle yetinmeyip onun büyük bir bölümüne hatta zaman zaman tamamına hükmetmiş, öyle ki özel hayatlarımızın dahi en ücra ve en derin yerlerine nüfuz etmeyi başarmıştır. Bu bağlamda gördüğümüz rüyalar bile artık rastgele veya kendimize özel bir faaliyet olmaktan çıkmıştır. Zira artık bu faaliyet birçok farklı kurum ve yapı tarafından kontrol ve idare edilebilir hale gelmiştir. Bu yapılar, insanın doğası, güdülere ve dürtüleri konusunda istihdam ettikleri ahlâki ve insani değerlerden yoksun uzmanlar aracılığıyla hayatlarımız üzerinde müthiş bir tesir gücüne sahip olmuşlardır. Bu uzmanların nihai hedefi bir malı en düşük fiyattan alıp en karlı fiyata satarak halkın ya da devletin değil de çalıştıkları şirketin kârını arttırarak onların menfaatlerine hizmet etmektir. Bunun için gerçek arzu ve dürtülerimizi deneysel yöntemlerle çözümleyerek gerçekte neyi isteyip istemememiz gerektiğini telkin etmektedirler. Yani kullandıkları yöntemlerle neyi, niçin, neden almamız gerektiği hususunda iradelerimizi manipüle edebilmektedirler.¹⁹ Şu hâlde, Modern Batı, dinî açıklamalara dayanmadan dünyayı ve kendi yaşamlarını yorumlayan giderek artan sayıda bireyin ortaya çıktığı bir süreci ifade etmektedir.²⁰

Daha önce, inançsızlık genellikle bireysel bir durum olarak kabul edilirken, inanç toplumsal bir olgu olarak görülüyordu. Ancak kuşkuculuk toplumsal bir fenomen haline geldikten sonra, inanç giderek bireysel bir mesele olarak algılanmaya başlandı. Artık "biz inanıyoruz" değil, "Ben inanıyorum" öne çıktı. Tinsel ve mantıklı bir dini benimsemek isteyenler genellikle eğitimli burjuva sınıfından oluşuyordu ve bu yeni durumu temsil ediyorlardı. Gelişmelerle birlikte, yaşamın dini ve dünyevi alanları arasında bir ayrım oluştu. Günlük yaşam, önceden dini sembollerle doluyken, şimdi ise en belirgin özelliği dindışı ve "kutsallıktan arınmış" bir ekonomik yaşam ortaya çıktı.²¹ Ekonomik süreçlerin rasyonel bir şekilde düzenlenmesi, insanın doğa üzerindeki kontrolünü artırdı ve toplumun politik olarak daha rasyonel, faydacı ve demokratik hale gelmesine katkı sağladı.²²

Aydınlanma çağı, insan aklının sosyal hayatta hâkim olmadığı hiçbir alanı tanımıyor gibi görünüyordu. Ancak paradoksal bir şekilde, akıl burada savaşlar, ekonomik krizler, toplumsal ve siyasi kargaşalar gibi rasyonel olmayan, önceden tahmin edilemeyen ve akıl karşıtı gerçekliklerle karşılaştı. Dahası, insanın köksüzlük ve yabancılaşma duyguları, bürokratikleşmiş ve bireysellikten uzaklaşmış toplum içinde daha da derinleşti. Bu nedenle, insan, toplum içinde bile kendini yabancı gibi hissetmeye başladı. İnsan, üç yönden yabancılaşma yaşadı: Birincisi Tanrı'ya,

¹⁸ Berger, *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*, 138.

¹⁹ Abdulvahab M. Elmessiri, "Daha Kapsamlı ve Açıklayıcı Bir Sekülerizm Paradigmasına Doğru: Modernite, İçkinlik ve Çözümle İlişkisi Üzerine Bir Çalışma", çev. Metin Eker, *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 3 (Aralık 1997), 55-56.

²⁰ İsmail Ekinci, "Sekülerleşme ve Din", *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (Haziran 2018), 328.

²¹ Goldmann, *Aydınlanma Felsefesi*, 83.

²² Barrett, *İrrasyonel İnsan: Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme*, 41.

ikincisi doğaya ve son olarak da maddi taleplerini karşılayan devasa sosyal yapıya karşı.²³

Deizm, peygamberlik ve vahiy rehberliğini reddederken, dayandığı epistemolojik ve ontolojik iki temel ilke bulunmaktadır. Epistemolojik ilkeye göre, Allah'ı bilmek ve hakikate ulaşmak için yalnızca akıl yeterli ve kusursuz kabul edilir. Bu bakış açısına göre deizm, aklın vahiy veya peygamber rehberliğine ihtiyaç duymadığını savunur. Ancak kelam ilmi, aklın sınırsız olmadığını ve doğru bilgiye ulaşmada vahiy ve peygamberlik rehberliğine ihtiyaç duyduğunu vurgulayarak bu deist yaklaşımı eleştirir. Deizmin ontolojik yaklaşımına göre, evren kusursuz bir düzen içinde yaratılmıştır ve tıpkı bir saat gibi işlemektedir. Deistler, doğa kanunlarının değişmez olduğunu savunarak Allah'ın sürekli olarak yaratmaya devam ettiğini kabul etmezler; bu yüzden mucize ve keramet gibi olağanüstü olayları reddederler. Deizm, Allah'ın varlığına ve evrendeki düzenleyici gücüne inanır, ancak sadece akla ve bilime dayanarak Allah'ın aktif yönetimini (ulûhiyetini) ve peygamberliği reddeder.²⁴

Deizmi savunan düşünürlerin Tanrı-âlem ve insan arasındaki üçlü bağa yönelik ortaya koydukları yaklaşımların amaçları ne olursa olsun; deist düşünce zamanla Tanrı ile insan arasındaki ilişkiyi zayıflatarak neticede Tanrı'nın insan hayatındaki merkezi konumunu sarsan ve bir yapıya dönüştüğü görülmektedir. İnsan Tanrı'ya karşı yabancılaşmıştır, çünkü dünyayla ilgilenmeyen bir Tanrı insanın manevi duygu ve düşüncelerini tatmin etmekten uzaktır. Hâlbuki insanın bu ihtiyaçlarını inkâr etmek kendi varlığını inkâr etmekle özdeştir. İnsan akleden, düşünen bir varlık olduğu gibi aynı zaman da hisseden duyguları olan, hata yapabilen ve yaptığı hatadan pişmanlık duyup tövbe eden bir varlıktır. Ancak deizmin tanrısı bu duaları ve tövbeleri işitmekten uzak bir tanrıydı. Neticede deist filozoflar ve bilim adamları, Tanrı'yı temsil eden kilisenin, bilim adamlarının yaptıkları çalışmalara Tanrı adına baskı ve tahakkümünden dolayı Tanrı'yı insanın hayatından çıkarıp evrenin dışına iterek Tanrı-İnsan-Tabiat arasındaki üçlü ilişkiyi insan lehine bozmuşlardır.

İslam dünyasında, din ile bilim veya akıl ile vahiy arasında Hristiyan Batı toplumundaki gibi derin tarihsel çatışmalar yaşanmamıştır. Bu konudaki anlaşmazlıklar, İslam toplumunda genellikle kişisel ya da siyasi sebeplerle sınırlı kalmış, geniş çaplı ve uzun süreli bir çekişmeye dönüşmemiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri, İslam'ın ilme ve âlimlere büyük değer vermesidir. Ayrıca, düşünme, akletme, gözlem yapma gibi emirler, Kur'an'da yer alır ve yalnızca bilgi sahibi olanların Allah'ı gereği gibi tanıyabileceği belirtilir.²⁵ İslam'ın bilgiye ve akla yaklaşımını destekleyen birçok ayet ve hadis örneği bulunmaktadır. Bu ayet ve hadislerden anladığımız kadarıyla, bilim ile İslam arasında varoluşsal bir engel bulunmamaktadır.²⁶

İmam Mâtürîdî'ye (ö. 333/944) göre, insanların doğru bir şekilde bir arada yaşamalarını sağlamak ve hakikate ulaşmalarına yardımcı olmak için dinin rehberliğine ihtiyaç vardır. Ona göre bu rehberlik, vahiy (nakil) ve akıl olmak üzere iki ana kaynağa dayanır. Mâtürîdî, vahyin insanlar arasında birleştirici bir unsur olduğunu savunur. Tarih boyunca toplum liderleri ve yöneticiler, toplumun birliğini ve düzenini sağlamak için vahyin rehberliğini kullanmış; peygamberler de topluluklarına doğru yolu göstermek amacıyla vahye dayanarak rehberlik etmişlerdir. Böylece insanlar, dinin rehberliğiyle toplumsal düzeni korumuş ve ahlaki değerlere bağlı kalmıştır.

²³ Barrett, *İrrasyonel İnsan: Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme*, 41.

²⁴ Vezir Harman, "Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl ve Âlem Tasavvuru", *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (Haziran 2017), 24.

²⁵ "... Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak bilginlerdir..." bk. *Kur'an-ı Kerim Meâli*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), el-Fâtır 35/28.

²⁶ Ömer Faruk Erdem, *Bir Müslüman Deizm ve Ateizm'e Nasıl Bakmalı?* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2022), 56-57.

Mâtürîdî'nin akıl ve vahiy arasındaki uyum anlayışı, deizmden ayrılır. Mâtürîdî'ye göre, akıl evrendeki düzeni kavrayabilir ve evrenin hikmetle yaratıldığını anlayabilir; ancak bu kavrayış, vahyin rehberliği olmaksızın eksik kalır. Ona göre akıl, insanı doğru bilgiye ve ahlaki yaşama yönlendirse de bu yolculukta vahiy, aklın sınırlarını tamamlar. Deizm ise, insanın rehberliğe değil, yalnızca kendi aklına güvenmesi gerektiğini savunarak vahyin rehberliğini dolayısıyla nübüvveti reddeder.²⁷

İzmirli İsmail Hakkı, "İslam Dini ve Tabii Din" adlı eserinde, Batı'da doğal din arayışında olan filozofların düşüncelerini ve iddialarını detaylı şekilde incelemiş, bu beklentilerin İslam'da zaten var olduğunu savunmuştur. Ona göre İslam, sağduyuyu ve akli merkeze alan bir inanç sistemidir ve bu özellikleriyle insanlığın dini olgunluk arayışında en ileri noktadadır. İslam, akıl ve düşünceye dayalı bir din olarak, tüm kurallarını ve öğretilerini akılla uyum içinde sunar. Din ve akıl birbiriyle iç içedir; akıl, dinin temeli ve rehberi konumundadır. İslam'da temel inanç esasları olan Allah'ın varlığı (Ulûhiyet) ve peygamberlik (Nübüvvet), akıl yoluyla kavranabilir. Ahiret inancı ise akıl yoluyla mümkün olduğu gösterilmekte, gerçekleşeceği ise güvenilir dini bilgilerle doğrulanmaktadır. İslam, akla aykırı olan her şeyi reddeder ve yargılamada daima mantık ve akla dayalı bir yaklaşımı esas alır. Bu anlayışa göre, akla uygun olmayan hiçbir kanıt gerçek bir delil olarak kabul edilmez. Ayrıca, İslam'da bir kişinin sorumluluğunun belirlenmesi, akıl sahibi olmasına bağlıdır.²⁸ Bu da İslam'ın bireyi merkeze alan, özgür irade ve akıl üzerine kurulu bir din olduğunu vurgulamaktadır.

3. Seküler Yaşam ve Gençlerin Deizme Yönelimi

Batı dünyasının kendi içinde yaşadığı kilise-bilim çatışması kaynaklı deizmin son zamanlarda ülkemizde özellikle gençlerde Tanrı inancı bağlamında tartışmalara ve araştırmalara konu olduğunu görmekteyiz. Zira tarihsel deizmden farklı olarak günümüz deizmi gençlerde belli bir yaşam tarzını içselleştirmelerini sağlayacak bir inanç hüviyetine dönüşmüştür. Kendilerini inanç noktasında deist olarak tanımlayan ancak bu inanç biçimini ve yaşam tarzını açıklamakta güçlük çeken gençlerin her geçen gün artan sayıları İslâmî kimliğimizle yüzleşmemiz gerektiğini göstermektedir.²⁹

Deizmin tarihsel gelişimi ve modern gençlik üzerindeki etkileri, Tanrı-insan-doğa üçgenindeki dengeyi derinden sarsmıştır. Batı'da kilisenin baskılarından kaçmak amacıyla aklın ve bilimin öne çıkarıldığı deist düşünce, Tanrı'nın insan hayatındaki merkezî rolünü zayıflatmış ve insanı manevi bağlarından koparmıştır. Tanrı'nın insan hayatından uzaklaştırılması, insanın içsel dünyasında boşluklar yaratmış ve nihayetinde sekülerizmin kucağına itmiştir.

2018 yılının Mart ayında Konya'daki Öğretmenevi'nin Mevlana şubesinde, Konya Milli Eğitim Müdürlüğü tarafından düzenlenen "Gençlik ve İnanç" konulu bir çalıştay gerçekleştirilmiştir. Bu çalıştayda, gençlerin inanç sorunlarıyla ilgili olarak, deizm inancının öne çıktığı ve bu bağlamda ateizmin daha geri planda kaldığı tespiti yapılmıştır.³⁰ Günümüzde deizm, gençler arasında felsefi bir akım olmaktan öte, dine mesafeli bir bakış açısını ifade eden bir kavrama dönüşmüş durumdadır. Artık deizm, gençlerin çoğunun bir yaratıcıya inanmasına

²⁷ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*, çev. Bekir Topaloğlu (Ankara: İSAM Yayınları, 2002), 4.

²⁸ İzmirli İsmail Hakkı, *İslam Dini ve Tabii Din* (İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998), 60-62.

²⁹ Adnan Bülent Baloğlu, *Son Hurafe Deizm* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 75.

³⁰ Murtaza Korlaelçi, "Deizm-Ateizm Tartışmaları ve Günümüze Yansımaları", *Felsefe Dünyası Dergisi* 68 (Aralık 2018), 20.

rağmen, peygamberlik, dinin gerekliliği veya derin anlamları gibi konularda net bir bilgiye veya inanca sahip olmamaları durumunu yansıtıyor. Bu gençler, dini sorgulamaktan ziyade dinin varlığıyla yokluğu arasında kayıtsız kalmayı ya da dini meseleleri göz ardı etmeyi tercih ediyor. “Deizm yükseliyor” veya “gençler deizme kayıyor” gibi ifadeler, aslında dine olan ilgiyi ve bağları zayıflayan; dini varlık-yokluk bağlamında önemsemeyen gençlerin genel tutumunu yansıtmaktadır. Bu anlamda gençlerin deizme yönelimi, felsefi bir hareketten çok, günümüz dünyasında dinin onlara sağladığı anlam ve aidiyet hissinin azalmasına işaret ediyor.³¹ Zira gençler, modern yaşamın dayattığı dünyevileşme ve yabancılaşma karşısında, kendilerini manevi ve entelektüel açıdan yeniden tanımlama ihtiyacı duymaktadır.

3.1. Gençlerin Haz ve Tüketim Odaklı Yaşamı

Eğitimciler ve psikoloji uzmanlarının son dönemde çeşitli platformlarda yürüttüğü araştırmalar, gençlerin sorumluluk duygusunun beklenen düzeyde gelişmediğini ortaya koymuştur. Ailelerin çocuklarıyla ebeveyn değil de arkadaş gibi olma eğilimi, gençlerin sorumluluklarını üstlenmelerini zorlaştırarak olumsuz sonuçlar doğurmaktadır. Sorumluluktan kaçınan gençler, aile içindeki ve dini görevlerini ihmal ederek, böylece özgürlüklerini artırdıklarını düşünüyorlar. Deist bir anlayışı benimseyerek davranışlarında özgür olduklarını ve herhangi bir sorumluluğun olmadığını düşünen gençler, deizmi bu açıdan çekici buluyorlar. Bu nedenle, gençlerin dini sorumluluklardan kaçınarak deizme yönelmeleri oldukça kolay hale gelmektedir.³²

Deizmin gençler arasında yayılmasını konu edinen bir araştırmada katılımcılar, artışın sebeplerine değinmekle birlikte, deizmin yalnızca bir inanç olarak değil, aynı zamanda sunduğu daha özgür, kuralsız ve rahat yaşam tarzının da daha fazla rağbet gördüğüne dikkat çekmektedirler. Bu konuda bir katılımcının ifadeleri aşağıda yer almaktadır:

“Bunun sebebinin biraz da psikolojik ve sosyolojik etmenlerde aramak gerektiğine inanıyorum. İşin inanç kısmı bir tarafa, insanların bir kısmı nasıl ki hayatın diğer alanlarında sorumluluk almaktan kaçıyorlarsa, dinin de inanç gereği insanlara yüklediği birtakım sorumluluklardan kaçmak için de “deizmi” bir “sığınak” olarak gördüklerini düşünüyorum. Yani, Allah’ı inkâr edemiyor ama onun yapılmasını istediği şeylerden de kaçmak istiyor. Dolayısıyla, bir nevi kolaycılığa kaçmanın bir yolu olarak kimi insanlar tarafından telakki edildiğini düşünüyorum.”³³

İnsanların dini sorumluluklardan kaçmak için deizmi bir sığınak olarak görmelerini açıklayan yaklaşım, ebeveyn tutumlarıyla çocukların sorumluluk duygusunun gelişmesi arasındaki ilişkiyle örtüşmektedir. Zira ebeveyn tutumları, çocukların davranışlarını büyük ölçüde etkileyen önemli bir faktördür. Anket çalışmaları, çocukların davranışlarının arkasında genellikle anne ve babalarının sergilediği tutumların olduğunu ortaya koymaktadır. Otoriter bir ebeveyn, çocuğun sürekli baskı ve kontrol altında hissetmesine yol açarak, çocuğun bağımsız kararlar almaktan kaçınmasına neden olabilirken öte yandan, aşırı serbest davranan ebeveynler, çocuklarının herhangi bir baskı hissetmemesine ve bu nedenle sorumluluk duygusunun

³¹ Melikşah Sezen, “Deizm Derken Ne Demek İstiyoruz?”, *Yeni Vuslat* 223 (Ocak 2020), 3-4.

³² Sacide Çalışkan, *Z Kuşağında Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 1-2.

³³ Gülten Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma -Başakşehir Örneği-* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 57.

gelişmemesine neden olabilmektedirler.³⁴ Benzer şekilde, dini inançların gerektirdiği sorumluluklardan kaçma eğilimi de, bireylerin inanç sistemleriyle yüzleşmek yerine kolay bir çözüm arayışına girmelerine yol açabilir. Bu durum, dinin yüklediği sorumluluklardan kaçınmanın bir kolaycılık olarak algılanmasıyla ebeveynlerin tutumları arasında benzer bir psikolojik temel olduğunu göstermektedir.

Teknolojik gelişmelerin hayatı kolaylaştırması ve haz veren unsurların artması, gençlerin sorumluluklardan kaçınma eğilimlerini pekiştiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Şu bir gerçek ki bugün ulaşılan teknolojik gelişmelerle birlikte modern dünyanın birçok alanda bizlere sunduğu imkânlar hayatımızı daha kolay hâle getirmiştir. Teknoloji günlük hayatımızı kolaylaştırmakla kalmamış, aynı zamanda bize haz veren unsurların da artmasını sağlamıştır. Örneğin gençler arasında yaygın olan bilgisayar oyunlarındaki ödül mekanizması beyinde dopamin hormonu salgılanmasına neden olmaktadır. Bu hormon sayesinde geçici olarak haz ve mutluluk yaşayan genç bir süre sonra oyun bağımlısı haline gelmektedir. Böylece gençler kendilerine haz veren şeylere yönelirken dinî yükümlülükler de dâhil olmak üzere her türlü sorumluluktan kaçınmaktadır. Dolayısıyla genç bireylerin hoşuna giden konforlu yaşam, dünyanın cazibesini arttırmış ve dünya-ahiret dengesinde ibrenin dünya tarafına kaymasına neden olmuştur. Bu durum, gençlerin haz ve konfor arayışıyla, dinî sorumluluklardan kaçınma arasındaki ilişkiyi daha da derinleştirmektedir.

Günümüzde gençlik olgusu, artık sadece insan hayatının bir aşaması olmaktan çıkıp kapitalizmin bir nesnesi haline gelerek metalaşmıştır. Üniversite eğitiminin uzamasıyla birlikte gençlik kavramı³⁵ da genişleyerek, 30'lu yaşların sonlarına kadar uzanan bir dönemi kapsar hale gelmiştir.³⁶ Genişleyen gençlik dönemi, kapitalizmin sunduğu tüketim odaklı seküler yaşamın etkisi altında şekillenmekte, bireyselleşme ve yalnızlaşmanın derinleştiği bu süreçte, tüketim hazzı genç bireylerin kimlik ve özgürlük algılarını da dönüştürmektedir.

Seküler yaşamda hazzın sürekliliği direkt tüketimle ilişkili olduğundan bunu sağlamak için kapitalizm devreye girmektedir. Kapitalizm insanı daha çok tüketen hale getirmek için öncelikle onu bireyselleştirmiş ve yalnızlaştırmıştır. Böylece birey reklamlarda gördüğünü alma konusunda daha manipüle edilir hale gelmiştir. Bu ortamda büyüyen ve hep tüketen, hiçbir zahmet çekmeyen ve zahmetten de bîhaber olan genç kuşak, hayatında zorlukların olmasını arzulamamakla ve ebeveynleri dâhil hiç kimsenin hayatlarına müdahale etmesini istememekle beraber hayatının ve bedeninin kendisine ait olduğu düşüncesinden hareketle kendisine yüklenen her türlü sorumlulukları ve görevleri, özgürlüğüne bir müdahale olarak algılamaktadır.

Seküler yaşam tarzı Müslüman zihninde Allah'ın ve ahiret hayatının unutulduğu ya da önemsizleştiği bir kırılma meydana getirmiştir. Bu yaşam tarzında vahyi bilgiye yer olmayıp önemini kaybetmiştir. Dolayısıyla gündelik hayatın akışı bu bilgilere göre tanzim edilmekten oldukça uzaktır. Aslında sekülerizm dinin gündelik hayattaki yerini ve etkisini mümkün olduğu

³⁴ Koç, *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma*, 75.

³⁵ Daha önceki dönemlerde de gençlik kavramının tanımı ve sınırları konusunda tam bir uzlaşa sağlanamadığı görülmektedir. 1989 yılında yayımlanan "Gençlik ve Sorunları" başlıklı makalede verilen bilgilere göre UNESCO, gençlik çağını 15-25 yaş arası olarak belirlemekte, ancak bu yaş sınırları farklı ülkelerde değişiklik gösterebilmektedir. Türkiye'de gençlik dönemi, kızlarda 10-12 yaş ve erkeklerde 12-14 yaş aralığında başlamaktadır. Bu dönemi ergenlik, erginlik ve yetişkinlik aşamaları izlemekte ve 20 yaşından sonra erişkinlik çağına geçilmektedir. Bk. Çiçek Fadiloğlu, "Gençlik ve Sorunları", *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 5/2 (Haziran 1989), 69.

³⁶ Nurhan Yentürk vd., *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları* (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008), 479.

kadar ortadan kaldırmaya çalışır.³⁷ Seküler yaşamın hayata nüfuz etmesi ve daha görünür bir hale gelmesi toplumda kutsal ile profan arasındaki keskin çizgilerin giderek birbirinden ayırt edilemeyecek derecede silikleşmesiyle neticelenmektedir. Bu durum kutsalın yaşamın akışına olan etkisinin ve otoritesinin son bulduğu ve dinin adeta kaldırım taşlarının arasından kendiliğinden yetişen ot misali gibi değerlendirilmektedir. Tüm bunlar seküler yaşam tarzını ve dünya görüşünü benimseyen bir toplum için gayet mümkündür.³⁸ Günümüzde, seküler yaşam gençleri zihinsel, duygusal ve fiziksel olarak meşgul edecek birçok seçenek sunmaktadır. Bu çeşitlilik, gençlerin ilgisini çeken ve onları cezbetmeye yönelik cazip unsurları içermektedir. Bu cazip tekliflere karşı koyabilen gençlerin sayısı oldukça azdır. Dahası, birçok genç için dikkat çekici ve görünür olmak, inançtan önce gelmektedir.³⁹

Seküler yaşam ve onun tüketim ekonomisi kapitalizmin etkisiyle ölüm duygusundan uzak olan günümüz insanı, mutluluk ve huzuru daha çok dünyevî, maddî olan şeyleri elde etmekte aramakta ve kazandıklarıyla yetinmek yerine her defasında daha fazla kazanma ve daha çok tüketme döngüsünün aynı şekilde mutluluğunu da arttıracığına inanmaktadır. Bu bağlamda dinin emir ve tavsiyelerinden olan zekât ve sadaka gibi ibadetler sosyal yardımlaşma ve dayanışma hüviyetine büründürülerek dinî kimliklerinden koparılmaktadır. Böylece gerek inanç gerekse ibadet boyutunda Tanrı'ya hayatında yer açmayan modern insan, hayatının merkezine sadece dünyevî olanlarla sınırlı hedefler yerleştirdiğinden dinin temel ilkelerinden olan ahiret inancını adeta yok saymaktadır. Şu hâlde insanların büyük bir çoğunluğunun Tanrı'ya inandıklarını deklare etmekle birlikte pratikte hayatın akışına kapılarak O'nun telkin ettiği ahiret hayatını yok sayarak yaşamlarını devam ettirdiklerini söyleyebiliriz.⁴⁰

4. İslâm'ın Dünya-Ahiret Dengesine Yönelik Perspektifi

İslâm inancında dünya hayatının bütün çekici ve geçiciliğine karşın ahiret yurdunun ebediliği vurgulanmaktadır. Ancak dünya geçici olmakla beraber ahiretin tarlası olduğundan insanın ondan da nasibini unutmaması gerektiği hatırlatılır. Bu bağlamda yapılan ahlâkî davranışlar ve salih ameller ahiret inancı zemininde düşünüldüğünde bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla dünya hayatındaki eylem ve davranışlar inşa edilirken/hayata geçirilirken dünyevilikten ziyade uhrevîlik ön planda yer almaktadır. Kur'an'da kendi hikâyesini yazan insanoğluna bir taraftan dünya nimetlerinin cezbedici ve ayartıcı niteliklere sahip olduğu hatırlatılırken diğer taraftan da gönderilen elçilerin örnek yaşamlarıyla dünya ve ahiret dengesini nasıl kuracağı hususunda reçeteler sunulmaktadır. İnsanoğlunun başıboş yaratılmadığını⁴¹ belirten Kur'an, dünya hayatının bir oyun ve eğlenceden ibaret olduğunu⁴² bildirerek ona yeryüzünü imar etme hususunda bir halife olarak sorumluluklar yükler.

Neticede İslâm, dünya ve ahiret ikilemi üzerine kurulan denenmede dünyevi haz yerine insanın ebedi mutluluğu elde etmesi için vahyi referans alan bir yaşam inşa etmesi gerektiğinin altını çizer. Ahiret hayatına yönelik bu algıların zedelenmesi sorumluluk bilincinin azalmasına sebep olup haz odaklı, tamamen dünyevileşmiş kişiliklerin oluşmasını sağlamaktadır. Kur'an,

³⁷ Burhaneddin Can, "Dindarlık ve Dünyevileşme", *Eskiye Düşünce Dergisi* 13 (Haziran 2009), 81-82.

³⁸ Baloğlu, *Son Hurafe Deizm*, 18.

³⁹ Adnan Bülent Baloğlu, *Postmodern Çağda Kadim Sorular* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022), 15.

⁴⁰ Emre Dorman, *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 507.

⁴¹ el-Kiyâmet 75/36.

⁴² el-Ankebût 29/64.

“*Hevesini kendine tanrı edineni gördün mü?*”⁴³ diyerek her neyi arzulasalar onu yapan, arzularına tapınan bu kimseleri işaret etmektedir. İmam Mâtürîdî, bu insanların, yoğun arzularının etkisi altında, bu arzuları tarafından belirlenen eylemleri acil bir şekilde gerçekleştirmekte olduklarına dikkat çekerek arzuların bireylerin davranışlarını yönlendirmedeki güçlü etkisine dikkat çekmektedir. Ona göre bu kişilerin, arzularının tatmin edilmesi hususunda karşılaşılabilecek herhangi bir engel ya da dini bağlamda kutsal kabul edilen korkuları dikkate almadıkları anlaşılmaktadır.⁴⁴ Dolayısıyla, insanların içgüdüsel arzularının, ahlaki veya dini değerler gibi yüce prensiplerin önüne geçebilecek kadar etkili olduğu ve bu durumun belirli bir eylem veya tutum sergilemelerini belirgin bir şekilde etkilediğini söyleyebiliriz.

Mâtürîdî’nin, insanların arzularının dini ve ahlaki değerleri gölgede bırakabileceğine dair uyarısı,⁴⁵ modern dünyada gençler arasında deizme yönelimin artmasıyla da örtüşmektedir. Gençler, din adına eklenen unsurların, dinin özünden sapmalara neden olduğunu düşünerek, dini kurumlara ve öğretilere karşı bir tepki geliştirmektedir. Tıpkı Mâtürîdî’nin belirttiği gibi, bu tepkiler, gençlerin kendi arzuları ve modern dünyanın sunduğu bilgiler doğrultusunda şekillenirken, dini değerlere mesafeli bir yaklaşım sergilemelerine neden olmaktadır.

Ergenlik dönemi, bireyin dini sorumlulukları üstlendiği ve yetişkin olarak kabul edildiği bir aşamadır. Bu dönemde, çocukluk evresine kıyasla bireyin zihinsel ve duygusal gelişimi hem yoğun hem de farklıdır. Bu nedenle psikologlar, ergenliği bir tür “yeniden doğuş” olarak tanımlarlar. Gençler bu süreçte bağımsız bir kimlik oluşturur, toplumdaki yerlerini keşfeder ve hayatın anlamı, kendi rolleri gibi konularda cevaplar ararlar. Aynı zamanda, bir gruba ait olma ve lider figürlere bağlanma ihtiyacı artar. Bu dönemde, dini bilincin farkına varılması ve gelişimi belirginleşir. Ancak, ergenlerin kendi içsel dalgalanmaları ve toplumsal değerlerdeki sürekli değişim nedeniyle dini inançlarda belirsizlikler, bunalımlar ve çelişkiler yaşaması da olağandır.⁴⁶

Ergenlik dönemindeki gençler, zihinsel gelişimlerinin artmasıyla birlikte bağımsızlık ve güçlülük duyguları kazanmaya başlarlar. Kendilerini yetişkin olarak görmeye başlayarak, anne-babalarını eleştirir ve çocukluk döneminden farklı değerlendirmektedirler. Bu süreçte, bağımsız bir kişilik oluşturma isteği aileyle ilişkilerde çatışmalara yol açmaktadır. Bu durum, gençlerin aile otoritesine ve saygı gerektiren dini değerlere karşı bir bocalama yaşamalarına ve nihayetinde her türlü otoriteye, özellikle dine, başkaldırma eğilimi geliştirmelerine neden olmaktadır.⁴⁷

Yakın zamanda “18-29 Yaş Grubunda Kendilerini ‘Deist’ Olarak Tanımlayan Gençlerin Deizm Algısı” başlıklı çalışma, gençlerin deist inanç eğilimlerini özgün bir perspektiften değerlendirmektedir. Buna göre katılımcılar, kurumsal dinin kaosa neden olduğunu düşünmekte ve sadece yüce bir yaratıcıya inanarak evrensel değerler ve ahlak sistemini benimseyerek yaşayabileceklerini savunmaktadırlar. Gençler dini kurallar, ibadetler ve sorumluluklardan doğan içsel huzursuzluktan kurtulduklarını, böylece kendilerini özgürce sorgulama ve ifade etme alanına kavuştuklarını belirtmektedir. Bu gençler, inançlarını “dar bir fanus içinde ancak daha özgür bir şekilde hareket eden bireyler” olarak tanımlamakta ve dini belirsizliklerinin çoğunu deizmin karşılayabildiğini düşünmektedirler. Çalışma bulguları, katılımcıların deizmi bir “konfor

⁴³ el-Furkân 25/43.

⁴⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, thk. Mecdi Bâsellûm (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1426/2005), 8/28.

⁴⁵ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, 8/28-29.

⁴⁶ Seher Şimşek, *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018), 46.

⁴⁷ Şimşek, *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm*, 45.

alanı” olarak tanımladıklarını ve bu içsel huzuru koruma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Mevcut konforlarını bozmak istemediklerini ifade eden bu gençler, gelecekte bir dine yönelme ihtimallerini ise belirsiz olarak değerlendirmektedirler. Deizmin sunduğu bireysel özgürlük alanı, bu gençlerin inançlarını daha esnek ve kendilerine özgü bir çerçevede şekillendirmelerine olanak tanımakta; böylece, inançlarını toplumsal ve dini normlardan bağımsız olarak geliştirebilmelerini sağlamaktadır. Tanrı'nın duaya ve ibadete ihtiyaç duymadığını ifade eden katılımcılar, deizmin bu sorunları ortadan kaldırarak iletişimsiz bir Tanrı kavramıyla kendilerini rahatlattıklarını ifade etmişlerdir. Ayrıca, birçok katılımcıda kurumsal dine ve toplumda yansıtılan soğuk, katı yüzüne karşı mesafeli bir tavır olduğu belirlenmiştir.⁴⁸ Bu sonuçlar, sekülerleşmenin etkisi altında bir inanç biçimi olarak deizmin gençler için çekici bir manevi alan sunduğunu ortaya koymaktadır.

Lise düzeyindeki öğrencilerin deizm inancına eğilimleri konusunda bu okullarda görevli öğretmenlerle yapılan görüşmelerde gençler üzerinde deizmin etkili olmamakla beraber bu tarz inançlara eğilimli olan öğrencilerin bulunduğu ve öğrencilerin giderek artan bir şekilde dini hayattan uzaklaştıkları ve seküler hayata yöneldikleri yolunda tespitler yapılmıştır. Görüşmeye katılan öğretmenler öğrencilerin inanç noktasında Allah'a iman ettiklerini ancak mevcut seküler yaşamın etkisiyle dinin pratize kısmı olan ibadetler konusunda yeterince hassas davranmadıklarını, dinin emirlerini ve yasaklarını gerçekleştirmede problemler yaşadıklarını belirtmişlerdir. Araştırmada elde edilen en önemli bulgulardan biri lise düzeyindeki gençlerimizin deizm inancıyla ilgili herhangi bir araştırma yapmaksızın popüler kültürün etkisiyle dini değerleri birçok açıdan eleştirdikleri ve gündelik hayatlarının merkezine çoğunlukla haz merkezli arzularını ikame ettikleri bilgisidir.⁴⁹

Gençleri konformist yaşama sürükleyen birçok sebepten bahsetmek mümkündür. Kendi gençliklerinde yaşadıkları zorlukları ve sıkıntıları “Ben çektim çocuğum çekmesin.” mantığından hareketle çocuklarının yaşamaması için çabalayan ebeveynler, onların yapmaları gereken görev ve sorumlulukları yerine getirmeye başlamışlardır. Bu davranışı çocuğun erken yaşlarından itibaren gerçekleştiren ebeveynlere şahit olmaktayız. Öyle ki daha anaokulu düzeyinde öğretmenin çocuğuna verdiği görevi “Çocuğum yorulmasın, stres yapmasın.” diye onun yerine yapan ebeveynler olduğunu görmekteyiz. Bu korumacı anlayış çocuğun kişiliğini oluşturmaya başladığı ilköğretim sürecinde de devam etmektedir. Ebeveynler sadece eğitim-öğretimde değil hayatın diğer alanlarında da çocuklarına aynı yaklaşımla sorumluluk vermekten kaçınmakta veya onların sorumlu oldukları problemleri kendileri çözmeye çalışmaktadırlar. Neticede hayatın zorluklarıyla yüzleşmekten kaçınan, sorumluluk almak istemeyen, problemlerini çözme yeteneğinden yoksun ve hayatın sadece kendi etrafında döndüğünü düşünen ben merkezli özgürlük anlayışına sahip bireyler ortaya çıkmaktadır.

Deizm, sınırsız özgürlük anlayışını benimsemesiyle, dünyevileşen insanlar için bir çıkış noktası olarak düşünülmektedir. Özellikle gençler, kendilerine fayda sağlamayan konulara ilgi göstermemekte ve sonuç olarak, dini olmayan bir yaşam tarzını benimsemektedirler. Sorumluluktan uzak, dinle ilişkisi kopmuş bir yaşam biçimi, sınav baskısından kaynaklanan eğitim anlayışı ve sosyal statü kazanma hedefine odaklanmaları gençlerin dinden uzaklaşmalarını

⁴⁸ Nurhibe Büşra Er, *18-29 Yaş Grubunda Kendilerini 'Deist' Olarak Tanımlayan Gençlerin Deizm Algısı* (Aydın: Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 121-122.

⁴⁹ Dilek Menküc, *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi* (Sakarya: Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 175-186.

pekiştirmektedir.⁵⁰ Ancak, İslâm'ın önerdiği denge, sadece dünyevi hazlardan uzak durmayı değil, aynı zamanda dünya hayatını da ahiret yurdu için bir hazırlık olarak görmeyi içermektedir. Bu bağlamda, gençlerin inanç sistemlerini sorgularken, dinin derin ahlaki ve manevi boyutlarını göz ardı etmemeleri, hayatın geçici zevklerine kapılmak yerine, sorumluluk bilincini ve ahiret düşüncesini ön planda tutmalarını, İslâm'ın insan hayatına sunduğu anlamlı ve dengeli perspektifi yeniden keşfetmelerine imkân sağlayacaktır.

Sonuç

Tanrı'yı evrenin yaratıcısı olarak gören deistler, O'nun insanların yaşamlarını ve evreni yönetme şeklinde sürekli müdahale ettiğine inanmazlar. Bu nedenle, Tanrı'nın aşkınlaştırılması, O'nun insan müdahalesinden uzak, yüce ve transandantal bir varlık olarak algılanması anlamına gelir. Deizmde Tanrı, evreni yaratan ve ardından ona müdahale etmek yerine, kendi içsel yasaları ile işleyen bir evrenin ötesinde yüksek bir varlık olarak kabul edilir. Bu perspektif, daha önceleri doğal dünyayı ve dünya olaylarını Tanrı'nın iradesiyle açıklayan teist anlayışın aksine "dünyanın büyüünün bozulması"na yol açmıştır. İnsanların Tanrı'dan bağımsız bir şekilde dünyayı anlamalarını içeren bu kavram, aynı zamanda, bireyin kendi eylemlerinin, seçimlerinin ve tarihinin sorumluluğunu da üstlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Böylece, insan anlayışında önemli bir bireyselleşme süreci de başlamıştır. Neticede, Tanrı'nın aşkınlaştırılması ve dünyanın büyüünün bozulması, tarihsel olayları, eylemleri ve insan deneyimini yönlendiren bir dinamik yaratmıştır. Böylece insanlar kendi özgür iradelerine dayalı olarak tarih sahnesindeki rollerini oynamaya başlamış ve genel olarak dini otoritenin etkilerinin azaltılması veya dini inançların kamusal alandan ayrılması fikrini ifade eden seküler bir sürece girmiştir. Sekülerizm, dinin kişisel bir inanç meselesi olarak kabul edilmesini ve devlet işlerinden, eğitimden, hukuktan ve diğer kamu alanlarından bağımsız olması gerektiğini savunur. Hepsinden önemlisi sekülerizm, insan hayatının ötesinde bir gerçeklik olmadığını yani dünyadan başka bir yaşamın olmadığını iddia etmekle ahiret inancını dikkate almamıştır.

İslâm inancında ise dünya hayatının bütün geçiciliğine karşın ahiret yurdunun ebediliği vurgulanmaktadır. Ancak dünya, geçici olmakla beraber ahiretin tarlası olduğundan insanın ondan da nasibini unutmaması gerektiği Kur'an'da hatırlatılır. Bu bağlamda yapılan ahlâkî davranışlar ve salih ameller âhiret inancı zemininde düşünüldüğünde bir anlam ifade etmektedir. Dolayısıyla dünya hayatındaki eylem ve davranışlar inşa edilirken/hayata geçirilirken dünyevilikten ziyade uhrevîlik ön planda yer almaktadır. Kendi hikâyesini yazan insanoğluna bir taraftan dünya nimetlerinin cezbedici ve ayartıcı niteliklere sahip olduğu hatırlatılırken diğer taraftan gönderilen elçilerin örnek yaşamlarıyla dünya ve ahiret dengesini nasıl kuracağı hususunda reçeteler sunulur. İnsanoğlunun başıboş yaratılmadığını belirten Kur'an, dünya hayatının bir oyun ve eğlence olduğunu bildirerek ona yeryüzünü imar etme hususunda bir halife olarak sorumluluklar yükler. Neticede İslâm, dünya ve ahiret ikilemi üzerine kurulan denemede, dünyevi haz yerine insanın ebedi mutluluğu elde etmesi için vahyi referans alan bir yaşam inşa etmesi gerektiğinin altını çizer.

Araştırmanın bulguları, gençlerin seküler yaşamın haz merkezli anlayışının etkisiyle gündelik hayatlarında Tanrı'nın buyruklarının yer almasını istemediklerini ortaya koymaktadır. Gençler, kendilerini deist olarak ifade etmese de Tanrı'ya inanmakla birlikte seküler yaşamın etkisiyle dini kuralları hayatlarına dâhil etmemektedirler. Bu durum, seküler yaşam tarzının

⁵⁰ Yunus Ergin, *İslâm İnanç Esasları Açısından Deizm Eleştirisi* (Adana: Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 64.

gençlerin dini inançlarını ve pratiklerini nasıl etkilediğini göstermektedir. Neticede son zamanlarda gençlerde görülen deist eğilimlerin arkasında dünya ahiret dengesini dünyadan yana bozan seküler yaşam tarzının bulunduğu söyleyebiliriz. Teknolojinin getirdiği konformist yaşam, sınırları belirlenmemiş özgürlük algısı, sorumluluk bilincinin yerleşmemesi, sekülerleşmenin getirdiği dünyaya bağlanma arzusu neticesinde ahiret inancının zayıflaması ve bunun sonucunda helaller ile haramların birbirine karışması gibi faktörler gençlerin inançlarındaki değişimin başat sebepleri olarak gösterilebilir.

Araştırmamız, gençlerin deizme eğilimlerini önlemek adına bazı çözüm önerileri sunmaktadır: Din eğitimi müfredatına, felsefi ve kelâmî tartışmalar içeren konular eklenerek gençlerin inanç temelli sorularına tatmin edici yanıtlar bulmalarına yardımcı olunabilir. Zira din eğitiminde, gençlerin modern dünyadaki sorunlarına çözüm üretebilecek, yaşanabilir bir din anlayışının sunulması önemlidir. Bunun için öncelikle, dini eğitimin gençlerin ihtiyaçlarına uygun şekilde yeniden yapılandırılması gerektiği dikkate alınmalıdır. Gençlerin dini konularda eleştirel düşünme ve sorgulama yapmalarına izin verilmelidir. Bu amaçla eğitim ortamları, gençlerin sorularına açık, anlamaya yönelik bir diyalog ortamı oluşturmalıdır. Ders müfredatında deizm ve sekülerizm gibi konuların bulunması, bu tür konuların tartışılması, gençlerin farklı bakış açılarını değerlendirme ve kendi düşüncelerini sorgulama yeteneklerini artıracaktır. Yine gençlere bilim ve dinin bir arada var olabileceği anlayışının kazandırılması önemlidir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarında din ve bilim arasında bir çatışma olmadığını vurgulayan programlar geliştirilmelidir. Ayrıca dini eğitimin, ahlaki değerleri ve adalet, dürüstlük, merhamet gibi evrensel erdemleri öne çıkaracak şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Bu, gençlerin dini sadece ritüel ve ibadetler üzerinden değil, toplumsal iyiliğe katkı sağlayan bir yaşam tarzı olarak da görmelerini sağlayacaktır.

Araştırmamız, gençlerin deizme eğilimlerini önlemek amacıyla, gençlerin din, ahlak ve yaşamla ilgili sorularını güvenli bir ortamda, uzman rehberler eşliğinde tartışarak inançlarını güçlendirebilecekleri merkezlerin oluşturulmasını öngörmektedir. Örneğin üniversite kampüslerinde veya gençlik merkezlerinde bu amaca yönelik hizmetler vermek üzere “Manevi Rehberlik Merkezleri” açılabilir. Bu merkezler, gençlere birebir danışmanlık seansları sunarak, onların inanç, ahlak ve yaşamla ilgili sorularını özgürce ifade etmelerine ve bu soruların cevaplarını yetkin kişilerden almalarına olanak tanıyacaktır. Aynı zamanda, manevi rehberler eşliğinde gerçekleştirilecek küçük grup tartışmaları, gençlerin inanç konularını çeşitli açılardan incelemelerine imkân sağlayarak düşünce dünyalarını zenginleştirecektir. Burada haftalık düzenlenen küçük grup sohbetlerinde, her hafta belirlenen bir inanç veya ahlaki konu katılımcılar tarafından bir uzman eşliğinde tartışılabilir. Örneğin, “Dünya ve Ahiret Dengesini Kurmak” veya “Modern Yaşamda Dini Değerleri Yaşatmak” gibi temalar ele alınabilir. Bu süreçte uzman manevi rehberler, grup üyelerinin fikirlerini anlamlandırmalarına ve dini bakış açılarını içselleştirmelerine yardımcı olacaktır.

Gençlere yönelik sosyal sorumluluk projeleri gerçekleştirmek onlarda seküler hayatın bireysel haz ve özgürlük odaklı yönünü dengelemek adına önemli olduğunu düşünmekteyiz. Yardımlaşma, çevreyi koruma ve toplum yararına yapılan projeler, gençlere yalnızca kendi hayatları için değil, başkaları için de faydalı olabileceklerini gösterdiği gibi dini sorumlulukların toplumda nasıl değerli bir katkı sağladığını keşfetmeleri açısından önemlidir. Bu tür projeler, İslam ahlakının pratikte uygulanabilirliğini göstererek gençlerde dini değerlere karşı duyarlılığı pekiştirecektir. Bu projelerde görev alan gençler, yaşamın yalnızca haz odaklı olmadığını; aynı zamanda zahmet ve sorumluluk gerektiren, başkalarına katkı sunmayı da içeren yönleri olduğunu

bizzat tecrübe edeceklerdir. Bu sayede, sorumluluk duygusu geliştirerek hem kendi yaşamlarına hem de topluma olumlu katkılarda bulunmayı öğreneceklerdir.

Kelâm bilginlerinin gençlerin deist eğilimlerini önlemek adına önemli sorumlulukları ve misyonları bulunmaktadır. Bu misyon, sadece dini öğretileri savunmakla kalmayıp, aynı zamanda gençlerin dini inançlarını modern dünyada anlamlı ve derin bir şekilde yaşamalarına yardımcı olmakla ilgilidir. Kelamcılar, gençlerdeki deizmin kökenine inen psikolojik, sosyolojik ve felsefi faktörleri dikkate alarak, vahyi bir temel üzerinden akılcı ve çözüm odaklı bir yaklaşım geliştirmelidirler. Bu yaklaşımda, Kur'an ve Sünnet modern dünyadaki dini zorluklara karşı gençlerin karşılaştığı soruları aydınlatacak ve cevaplandıracak bir kaynak olarak öne çıkmalıdır.

Kelamcılar, gençlerin dini sorgulamalarına rasyonel ve eleştirel bir bakış açısı kazandırarak, inançlarını yalnızca dogmatik bir çerçevede değil, vahiy ve akıl arasındaki dengeyi gözeterek ele almalarını sağlamalıdır. Kur'an, akıl ve vahyin birleşimiyle insanlara doğru yolu gösterdiği gibi, kelamcılar da bu birleşimi gençlere sunarak, dinin sadece bir inanç meselesi değil, aynı zamanda bir akıl ve hikmet meselesi olduğunu anlatmalıdırlar. Gençlerin, bilim ve din arasındaki ilişkiyi doğru bir şekilde anlaması, vahiy ışığında bilimin de Allah'ın kudreti ve yaratışının bir tecellisi olduğunu kavrayabilmeleri önemlidir. Bu, onların seküler dünyanın hız ve haz odaklı yaşam biçimine karşı manevi bir direnç geliştirmelerini sağlayacaktır.

Kelamcıların bir diğer görevi ise gençlerin hayatlarında dünya ve ahiret dengesini vahiy merkezli bir anlayışla kurmalarına rehberlik etmektir. Ahiretin ebediliğini içselleştiren gençler, dünyevi hayatta sadece hız ve haz peşinde koşmak yerine, Allah'a itaat ve ahlaki değerleri hayatlarının merkezine koyacaklardır. Bu bağlamda, kelam ilmi, sadece dini öğretileri aktarmaktan öte, gençlerin mevcut sorunlarıyla ilişkilendirilmiş, vahye dayalı çözüm önerileri sunarak, onları aktif bir sorgulama ve içselleştirme sürecine yönlendirmelidir. Bu süreç, vahyin gençlerin hayatlarında anlamlı bir rehber olarak yer edinmesini sağlayacak, sekülerizmin cazibesine kapılmalarını engelleyecektir. Özellikle kelam ilminin nübüvvet anlayışı, peygamberlerin rehberliği ve onların ahlaki örnekliğini öne çıkararak insan hayatına hem dünyevi hem de uhrevi bir anlam kazandırmaktadır. Peygamberlerin sunduğu evrensel değerleri ve insan hayatındaki sorumluluk bilincini hatırlamak, gençleri geçici dünya hazlarından uzaklaştırarak İslam'ın sunduğu anlamlı ve dengeli bakış açısını yeniden keşfetmelerine katkı sağlayacaktır. Bu sayede, gençlerin dini ve manevi yönelimlerini güçlendirmek ve deist eğilimlerin önüne geçmek mümkün olabilir.

Bu çalışmanın, gençlerin inanç ve değer sistemlerini sağlam temeller üzerine inşa ederken, inanç dünyalarındaki belirsizlikleri ve karmaşıklıkları anlamada ve dinî değerlerin modern yaşamda anlamlı ve uygulanabilir olduğunu fark edip çözüm önerileri sunmada bir katkı sağlayacağını ümit etmekteyiz.

Kaynakça

- Ay, Mahmut. "Tanrı Tasavvurlarının Politik Tasarımlara Yansıması". *Kelam Araştırmaları Dergisi* 6/2 (2009), 0-68. <https://doi.org/10.18317/kader.19430>
- Aydın, Mehmet S. *Din Felsefesi*. İzmir: İzmir İlahiyat Vakfı, 2010.
- Baloğlu, Adnan Bülent. *Postmodern Çağda Kadim Sorular*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2. Basım, 2022.
- Baloğlu, Adnan Bülent. *Son Hurafe Deizm*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2022.

- Barrett, William. *İrrasyonel İnsan: Varoluşçuluk Üzerine Bir İnceleme*. çev. Salih Özer. İstanbul: Hece Yayınları, 2003.
- Berger, Peter L. *The Sacred Canopy: Elements of a Sociological Theory of Religion*. New York: Open Road Integrated Media, 2011.
- Bolay, Süleyman Hayri. *Felsefi Doktrinler Sözlüğü*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım, 1980.
- Can, Burhaneddin. "Dindarlık ve Dünyevileşme". *Eskiye Düşünce Dergisi* 13 (2009), 70-83.
- Çalışkan, Sacide. *Z Kuşağında Deizm Algısı ve Deistliğe Yönelten Sosyolojik Faktörler*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Dorman, Emre. *Deizm ve Eleştirisi: Tarihsel ve Teolojik Bir Yaklaşım*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Dorman, Emre. *Modern Bilim: Tanrı Var*. İstanbul: İstanbul Yayınevi, 2011.
- Elmessiri, Abdulvahab M. "Daha Kapsamlı ve Açıklayıcı Bir Sekülerizm Paradigmasına Doğru: Modernite, İçkinlik ve Çözülme İlişkisi Üzerine Bir Çalışma". çev. Metin Eker. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi* 3 (1997), 55-92.
- Er, Filiz. *Ontolojinin Dini Tasavvurların İçeriğine Etkisi (Doğal Teoloji)*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Er, Nurhibe Büşra. *18-29 Yaş Grubunda Kendilerini 'Deist' Olarak Tanımlayan Gençlerin Deizm Algısı*. Ankara: Aydın Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.
- Erdem, Hüsameddin. "Deizm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 9/109-111. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Erdem, Ömer Faruk. *Bir Müslüman Deizm ve Ateizm'e Nasıl Bakmalı?* ed. Yasin Aktay - Mahmut Hakkı Akın. İstanbul: Beyan Yayınları, 2022.
- Ergin, Yunus. *İslam İnanc Esasları Açısından Deizm Eleştirisi*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Fadıloğlu, Çiçek. "Gençlik ve Sorunları". *Ege Üniversitesi Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi* 5/2 (1989), 69-79.
- Goldmann, Lucien. *Aydınlanma Felsefesi*. çev. Emre Arslan. Ankara: Doruk Yayınları, 1999.
- Hakkı, İzmirli İsmail. *İslam Dini ve Tabii Din*. İzmir: İzmir İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1998.
- Hançerlioğlu, Orhan. *Felsefe Ansiklopedisi*. İstanbul: Remzi Kitapevi, 2003.
- Harman, Vezir. "Kelâm İlminin Deizm Eleştirisi Bağlamında Akıl ve Âlem Tasavvuru". *Namık Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/1 (2017), 13-51.
- İsmail, Ekinci. "Sekülerleşme ve Din". *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 7/1 (2018), 320-337.
- Koç, Gülten. *Lise Öğrencilerinin Deizm Algısına Dair Sosyolojik Bir Araştırma-Başakşehir Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Korlaelçi, Murtaza. "Deizm-Ateizm Tartışmaları ve Günümüze Yansımaları". *Felsefe Dünyası Dergisi* 68 (2018), 5-23.

- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Kitâbü't-Tevhîd Tercümesi*. çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 2002.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. thk. Mecdi Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.
- Menküç, Dilek. *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmenlerinin Görüşleri Işığında Liselerde Deizm Düşüncesi*. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Öztaş, Mehmet. *Deizm ve Dini Hayat*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- Özten, Ersan. "Teizm ve Deizm Açısından Vahye Olan İhtiyaç". *Din Karşıtı Çağdaş Akımlar ve Deizm*, 243-266.
- Sezen, Melikşah. "Deizm Derken Ne Demek Istiyoruz?" *Yeni Vuslat* 223 (2020), 3-5.
- Şimşek, Seher. *Ortaöğretim Öğrencileri Arasında Yaygınlaşan Ateizm ve Deizm Düşüncesini Önlemede Din Eğitiminin Önemi*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Tekin, Mustafa. *Kutsal Sekülerizm*. İstanbul: Açılım Kitap Yayınevi, 2011.
- Wilson, Bryan R. "Secularization". *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. 8/8214-8220. New York: Thomson Gale, 2005.
- Wood, Allen W. "Deism". *Encyclopedia of Religion*. ed. Lindsay Jones. C. 4. New York: Thomson Gale, 2005.
- Yentürk vd., Nurhan. *Türkiye'de Gençlik Çalışması ve Politikaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- "Medeniyet Vakfı Hoşgeldiniz". Erişim 12 Temmuz 2024.
<https://www.medeniyetvakfi.org/vakif/istanbul/subelerimiz/istanbul/deizm-ve-sekulerizm-arasinda-genclik>